

УДК 528.94

Д. О. Ляшенко

Інститут географії НАН України, м. Київ

КАРТИ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДЛЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Вступ. Посилення зв'язків України з країнами світу та розширення спектру її міжнародних відносин погребусе їх картографічного забезпечення - створення різноманітних картографічних творів міжнародних зв'язків. Відображення міжнародних зв'язків України з часу здобуття Україною незалежності спирається на досвід радянської картографії. Потребує обґрунтування доцільність застосування карт міжнародних зв'язків (зокрема оригінальної тематики) у географічній і картографічній освіті.

Вихідні передумови. Карти міжнародних зв'язків є важливими для характеристики економіки, суспільного і політичного життя світу і окремих країн. На початку ХХ ст. у атласах вміщувалися дані про міжнародну міграцію та міжнародну торгівлю [2]. З найвідоміших тематичних атласів, виданих в СРСР, Що відображали детально міжнародні соціальні та економічні зв'язки, був "Большой советский атлас мира" (БСАМ) [1]. Вивчення тематичного картографування соціальних та економічних зв'язків в СРСР і Україні здійснювалося Є.Є. Марковою, І.В. Нікольським, З.В. Самойленком [7].

У другому томі Національного атласу Української РСР планувалося створити окремий розділ - "Економічні та культурні зв'язки УРСР", що мав складатися з підрозділів, що присвячувалися темам: УРСР у всесоюзному поділі праці (взаємозв'язки з союзними республіками СРСР); УРСР у міжнародному соціалістичному поділі праці (взаємозв'язки з країнами соціалістичного табору); УРСР у зовнішній торгівлі СРСР (торговельні зв'язки з зарубіжними країнами); науково-технічна допомога УРСР країнам, що розвиваються; культурні зв'язки УРСР із зарубіжними країнами [4]. Нажаль атлас з об'єктивних причин не було розроблено. Проте наукові ідеї українських географів втілюються в картографічних творах, що видані після 1991 року.

Метою статті є розробка концептуальних підходів до використання карт міжнародних зв'язків для географічної і картографічної освіти. Застосування комп'ютерних технологій дозволить створити електронні атласи і серії карт, що можуть використовуватися в якості навчальних посібників у середній школі та вищих навчальних закладах.

В СРСР було видано чимало навчальних атласів, які концептуально наслідують підходи, прийняті у БСАМі. За роки незалежності України було створено ряд карт міжнародної торгівлі та інвестицій в шкільних атласах та комплексному атласі України [3], навчальних атласах [2].

В інституті географії НАН України Ю.Д. Качаєвим та Г.П. Підгрушним було підготовлено атлас "Промисловість та інвестиційна діяльність", в якому вміщено ряд карт іноземних інвестицій [10]. Дослідженню структури зовнішньої торгівлі між Україною та Європейським Союзом присвячено роботу І.Г. Савчука [8].

В ході робіт зі створення Національного атласу України в Інституті географії висвітлена тема картографування міжнародних зв'язків. Спільно з Л.Г. Руденком, А.І. Бочковською та О.У. Хомрою автор брав участь у розробці окремих карт міжнародних зв'язків, присвячених українській діаспорі, транспортній інфраструктурі Європи, міжнародній еміграції з України та імміграції в Україну.

Карти міжнародних зв'язків повинні ширше застосовуватися при вивченні географії в школі та університетах. Поряд з традиційними картографічними сюжетами більшу увагу слід приділити відображенню політичних, економічних, міграційних, наукових, релігійних, інформаційних, екологічних, військових, гуманітарних тематик. Їх картографування потребує застосування системного підходу, детального вивчення територіальної організації, функцій і значення міжнародних зв'язків.

Важливою темою в картографуванні міжнародних зв'язків є політичні та управлінські чинники зв'язків, міжнародні інтеграційні об'єднання (рис).

Все більш важливу роль у відображенні міжнародних зв'язків має картографування транснаціональних корпорацій (ТНК) і мереж, що за економічною потужністю переважають окремі країни. Важливими темами карт є: розміщення країн базування ТНК, транснаціоналізація економіки країн, кількість зайнятих на підприємствах що входять до ТНК, динаміка розвитку цих міжнародних утворень.

Більшу увагу слід приділяти картографуванню в навчальних атласах політичних і військових зв'язків України з іншими країнами світу: участь українських військових у миротворчих операціях ООН, забезпечення українців за кордоном консульським обслуговуванням. Важливою темою картографування міжнародних політичних зв'язків є відображення на картах офіційних візитів офіційних осіб, участь країн у підписанні міжнародних угод.

Ці карти слугуватимуть виявленню і вивченню учнями географічних закономірностей міжнародних зв'язків щодо взаємодії державних структур:

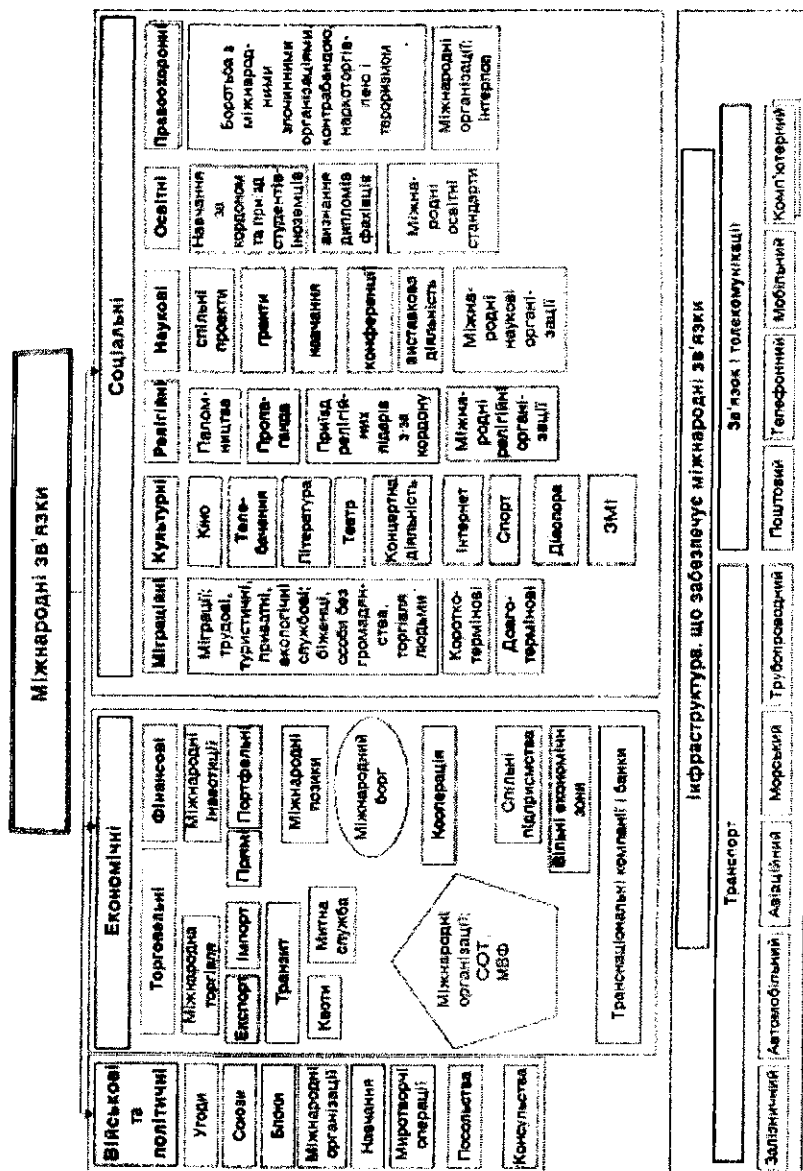

Рис. Структурно-графічна модель системи міжнародних зв'язків як об'єкта картографування

парламентів, глав держав, урядів, місцевих органів, дипломатичних служб, а також окремих міжнародних організацій, зокрема ООН та її підрозділів.

Окрім карт, що характеризують глобальні тенденції міжнародної торгівлі, слід створювати карти міжнародних зв'язків у більших масштабах на територію окремих країн, регіональних інтеграційних об'єднань (ЄС, СНД, ЧЕС). Це дозволить на більш конкретних прикладах вивчати регіональні закономірності розміщення продуктивних сил, спеціалізації підприємств, перспективи економічного розвитку територій.

В навчальному курсі економічної і соціальної географії зарубіжних країн цінним додатком до підручників мають бути карти та електронні серії карт, що відображають

структуру і географію зв'язків між Україною і окремими країнами світу. Ці карти мають відображати історичні, економічні, політичні, міграційні та інші зв'язки між країнами. До того ж важливою характеристикою цих зв'язків на картах є їх розподіл в межах адміністративних одиниць країн - партнерів України.

В навчальному курсі економічної і соціальної географії України важливим є відображення міжнародних зв'язків кожного з суспільно-географічних районів, що дозволить охарактеризувати участь підприємств кожного району в міжнародному поділі праці. В процесі вивчення галузей економіки і видів економічної діяльності доцільно використовувати відповідні тематичні карти (для всебічної характеристики металургійного комплексу України повинні використовуватися карти експорту та імпорту сировини і продукції металургії). Автором розроблено карту, що відображає географічну структуру зовнішньої торгівлі між Україною і Австралією.

Ринок праці і зайнятість населення України нині розвиваються в системі глобальних міграційних потоків, що переміщують населення до зарубіжних країн. Дослідження О.А Малиновської [6], О.У. Хомри, В.І. Куреляка [5] свідчать про великий вплив міжнародної міграції на ринок праці України, демографічну структуру населення та інші важливі суспільні процеси. Основними країнами-реципієнтами українських трудових мігрантів останнім часом є: Росія, Польща, Чехія, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія. Здебільшого трудові мігранти з України — це високоосвічені та висококваліфіковані фахівці (80% мають повну вищу або базову вищу освіту). За межами України вони працюють переважно в таких галузях, як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість. Трудові мігранти за віком — це найбільш працездатна частина трудового потенціалу України: 60% працюючих-мігрантів мають вік від 20 до 44 років, 70% трудових мігрантів — чоловіки. Картографування міжнародних трудових міграцій ускладнюється тим, що більше ніж 90 відсотків українських трудових мігрантів, які знаходяться і працюють за кордоном, роблять це нелегально (тобто без відповідного дозволу на працевлаштування і трудового договору, укладеного з іноземним роботодавцем). Нелегальні трудові мігранти вже самим своїм статусом ставлять себе поза законом і, тим самим, створюють чимало проблем, як для себе, так і для своєї держави. Відомості про нелегальних мігрантів не потрапляють до офіційної статистики і можуть картографуватися лише опосередковано. До основних показників картографування міжнародних трудових міграцій слід віднести — їх чисельність, вікову структуру, обсяги переказів грошей в Україну з інших країн.

Інтенсивно розвивається в Україні туристична галузь. Нині туризм розглядається фахівцями як впливова сила збереження миру і безпеки. Туризм великою мірою впливає на економіку, культурну спадщину, традиції, релігію та ремесла країн світу. Тому надзвичайно важливою темою картографування міжнародних зв'язків є міжнародний туризм.

Роботи з картографічного дослідження міжнародних туристичних зв'язків проводилися в Національному університеті імені Тараса Шевченка В.Ф. Севериновим [9]. В ході робіт здійснено аналіз абсолютних і відносних показників виїзного та в'їзного туризму та наголошено на актуальності його картографічного моделювання. Географічні дослідження міжнародних туристичних зв'язків здійснені А.М. Журбинською, Н.С. Сидорук, І.М. Яковенко, іншими дослідниками. Ці роботи можуть слугувати базою для створення відповідних серій карт. Важливою складовою вивчення географії туризму та рекреаційної географії є картографування міжнародних зв'язків у цих галузях.

Створення електронних карт- і атласів міжнародних зв'язків, як навчальних посібників, повинне спиратися на концепцію створення національної інфраструктури геопросторових даних. Це зможе забезпечити стандартизацію підходів та методів щодо збирання і оброблення геостатистики, спростить процедуру періодичного поновлення статистичних баз даних і карт через Інтернет та інші інформаційні мережі. Перспективним напрямом картографування міжнародних зв'язків є створення Веб-атласів, що будуть використовуватися користувачами через всесвітню мережу. Очевидно, що в процесі створення таких інформаційних продуктів головними вимогами стають інформативність, простота інтерфейсу користувача, використання мультимедіа (аудіо, відео, анімацій), спрямованість картографічних творів на студентську аудиторію як головного споживача картографічної продукції. Електронні карти з спеціалізованих навчальних атласів міжнародних зв'язків можуть зберігатися в обмінних форматах і використовуватися студентами разом із статистичними таблицями і слайдами в процесі підготовки кваліфікаційних робіт.

Висновки. Серед перспектив картографічного дослідження міжнародних зв'язків у галузі забезпечення навчального процесу з вивчення географії в середній школі і вузі, слід назвати необхідність узагальнення досвіду картографування міжнародних зв'язків, розроблення методики їх картографування з використанням ГІС-технологій та активне використання карт міжнародних зв'язків у підручниках і посібниках (також і мультимедійних) з географії.

Література:

1. Большой советский атлас мира. - 1. 11 Под общ. ред. А.Ф. Горкина и др., отв. Ред. С.А. Кутафьев. - М.: ГУПС, 1939, - 43 с.
2. Економічна і соціальна географія світу. 10-11 клас: Атлас / Упорядники: О.Я. Ску-рагович, Н.І. Чанцева, Редактор В.В. Молочко. - К.: ДНВП "Картографія", 2007.- 52 с.
3. Комплексний атлас України. - К.: ДНВП "Картографія", 2005. - 96 с.
4. Корецкий Л.М., Паламарчук М.М., Старовойтенко И.П., Харченко А.С. Общие программные установки и структура 2 тома Национального атласа Украинской ССР / Комплексное картографирование производительных сил Украинской ССР: Материалы 2 научной конференции. - К.: Наукова думка, 1967. - С.11-14.
5. Куреляк В.І. Українська діаспора Мараморощини (етнографічне дослідження): Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Львів, 2000. - 19 с.
6. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями. - К.: Вид-во НАДУ, 2004. - 236 с.
7. Никольский И.В., Самойленко З.В. Транспорт и экономические связи / Комплексные региональные атласы под. ред. К.А. Салищева. М.: Изд-во Моск. университета, 1976.-С. 502-520.
8. Савчук І.Г. Зовнішня торгівля між Україною та Європейським Союзом // Трансформація структури господарства України: регіональний аспект.-К., 2003. -С. 136-157.
9. Северинов В.Ф. Картографічний моніторинг міжнародних туристичних зв'язків України // Картографія та вища школа: Збірн. наук, праць. - Вил. 8 - К., 2003 - С. 185-191.
10. Україна. Промисловість та інвестиційна діяльність: атлас / Г. Підгрушний, Ю. Качасв. Наук. ред. Л. Руденко. - К.: ДНВП "Картографія", 2003. - 80 с.